

УДК 599 (47)

РИСЬ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІССІ: СТАН ПОПУЛЯЦІЇ ТА ПОШИРЕННЯ

С. Жила

*Поліський природний заповідник,
с. Селезівка, Овруцький р-н, Житомирська обл.*

Наведено огляд сучасних даних про поширення, екологію та зустрічальність рисі в Поліссі. Розглянуто динаміку відновлення видового ареалу та дані щодо щільності поліської популяції в різних районах, дані про репродукцію виду, територіальну структуру поселень, успішність полювання рисей тощо.

Ключові слова: рись, поширення, живлення, репродукція, чисельність, Полісся.

Рись (*Lynx lynx*) навіть в Україні досі майже зовсім невивчений вид. Праці О. Мигуліна (1938), К. Татарінова [7], А. Слудського [6] присвячені рисі, не містять інформації про поліську популяцію. Щодо Білорусі короткі дані про цей вид наводить І. Сержанін [5]. Детальніше екологію рисі вивчали П. Козло [3], А. Буневич [1]. Надзвичайно ґрунтовні і детальні дослідження екології рисі з застосуванням радіотелеметрії виконав у Біловезькій Пущі на території Польщі В. Єнджеєвський з колегами [9].

Ми з 1986 р. збирали польовий матеріал про екологію рисі. Проте внаслідок надзвичайної рідкості виду в українському Поліссі до 1999 р. було зібрано лише факти перебування рисі в окремих місцевостях та виконано окремі стеження за добовими переходами по слідах. Усього з 1986 по 1999 роки в районі Поліського заповідника був зафіксовано 21 випадок виявлення слідів рисі і лише взимку 2000–2001 рр. були зроблено детальніші дослідження.

Приємно зазначити, що рись у заповіднику почала знову розмножуватись майже через 20 років затишшя, коли за рік фіксували лише один–два заходи поодиноких особин. На жаль, успішне розмноження рисі в Поліському заповіднику – це єдиний відомий випадок розмноження рисі в Житомирській області в 2000–2001 рр. Були дані про майбутнє розмноження в Житомирській області в декількох місцях, однак розмноження там уже не реєстрували. В 2002 р. очікується розмноження ще однієї самиці рисі поблизу території заповідника.

Виводок рисі через невеликі добові переходи і слабку фізичну витривалість молодих особин дуже чутливий до фактора переслідування собаками й особливо до браконьєрства. В районі заповідника, особливо в разі виходу самиці з виводком за

межі заповідника, дуже ефективним заходом їхньої охорони виявилось майже безперервне стеження по сніговому покриву за її пересуванням, яке вели працівники охорони заповідника, науковці, студенти, що дало змогу уникнути полювання чи переслідування собаками.

Риси ведуть поодинокий спосіб життя, лише самиця і її виводок майже весь час кочують разом. Самець, як правило, на своїй території "має" декілька дорослих самиць, з якими парується. Території ділянок окремих самиць значно менші від території самця і взаємно не перекриваються. Виявилось, що індивідуальна територія самця становила 150 км², а територія самиці з виводком – лише 60–100 км².

Наприклад, у північно-східній частині індивідуальної території самця взимку 2001 р. з'явилась нова територія самиці. Згідно з результатами багаторічного анкетного опитування та польових обстежень, рись у Поліссі найчисельніша вздовж кордону з Білоруссю, у відселеній зоні і в Поліському заповіднику. В заповіднику в 2000–2001 рр. зареєстрована одна з найбільших щільностей вовка (вісім особин) і рисі (чотири особини) в Європі. Крім того, у вовка і рисі були й високі темпи розмноження. Територія Полісся має значну заболоченість, і лісові масиви здебільшого пов'язані один з одним лісовими коридорами.

Це дало змогу рисі в 1990-х роках самостійно заселити північ Київської області, де рись до аварії на ЧАЕС взагалі не траплялась. У Волинській області вид фіксують переважно лише в північно-східній частині вздовж межі з Рівненською областю. В Рівненській області рись, крім півночі, виявлена ще й уздовж меж з Волинською і Житомирською областями. Долина річки Горині розділяє поліську популяцію рисі в Україні на дві частини – західну і центральну. На нашу думку, доцільно північ Житомирщини і Київщину з огляду на наявність сталих мікрогруповань рисі в Поліському заповіднику і у відселеній зоні виділити в окремі регіони (табл. 1).

Таблиця 1

Поширення рисі (*Lynx lynx*) в українському Поліссі (2000)

Регіон	Загальна чисельність	Загальна площа, км ²	Площа придатних стацій, км ²	Щільність популяції, особин/ 1000 км ²	
				у регіоні	у придатних стаціях
Західний	4	5100	2550	0.8	1.6
Центральний	4	4900	2450	0.8	1.6
Північ Житомирщини	7	2100	1050	3.3	6.6
Північ Київщини	10	500	500	20	20
Усього в Поліссі	25	12600	6550	2.0	3.8

Для організації дієвої практичної охорони, створення природоохоронної мережі, визначення чисельності рисі важливо знати розміщення територій самців, самиць з виводками, шляхи переходів. Центри індивідуальних територій зграй вовків (виводкові ділянки) в Поліссі майже завжди збігаються з територіями самиць з виводками. Це дуже спрощує виявлення й облік кількості виводків рисі на

конкретній території. Як звичайно, території самиць з виводками розділені дуже великими відстанями і, за винятком відселеної зони, безпосередньо не контактують одна з одною. Території самців рисі значно частіше мають виражені межі.

Таблиця 2

Динаміка чисельності рисі в Україні протягом 1992–1998 років (статистичні дані)

Регіон та область	Роки						
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Поліський	18	21	14	13	11	12	22
Волинська	8	7	4	4	2	2	2
Житомирська	3	3	1	1	1	3	3
Рівненська	7	11	9	8	8	7	7
Київська	—	—	—	—	—	—	10
Карпатський	388	342	387	320	308	295	314
Закарпатська	210	204	204	144	151	136	141
Івано-Франківська	105	70	114	106	75	76	72
Львівська	44	34	41	39	48	49	59
Чернівецька	29	34	28	31	34	34	42
В Україні всього	406	363	401	333	319	307	336

З огляду на рідкісність рисі в Поліссі і переслідування її з боку мисливців у багатьох випадках шляхи переходів можна простежити шляхом опитування. Наприклад, ми виявили [2] три такі шляхи переходів рисі у Поліссі, які з'єднували Прип'ятьський національний парк, Поліський заповідник і північ Київщини.

Ареал рисі в Поліссі має плямистий характер. Крім того, місця розмноження рисі до 1996–1997 тут були непостійними і за вкрай низької чисельності виду і високої рухливості визначити реальні межі її ареалу дуже важко. У цьому разі, доцільно визначити [2]: по-перше, місця, де вид розмножувався із зазначенням років розмноження (такі території найперспективніші для охорони виду); по-друге, території, де вид трапляється майже щорічно; по-третє, території, де поява виду можлива зрідка, один–два рази за десятиріччя.

Ареал виду в 1990-х роках значно змістився на схід до Дніпра. В зимовий період через замерзле Київське водосховище можливі проникнення виду на територію Чернігівської області, що зафіксовано 1977 року [2]. В західному Поліссі, навпаки, стан популяції рисі є критичним.

У Червоній книзі України [8] рисі надано статус вразливого виду (друга категорія), проте на значній території Полісся цей вид є на межі зникнення. Незважаючи на деяку стабілізацію і навіть значне збільшення чисельності виду, в 1996–2000 рр. на Поліссі завдяки передусім відселеній радіоактивно забрудненій зоні стан популяції досі загрозливий. На жаль, на вжиття практичних заходів з охорони рисі і насамперед створення високої щільності козулі (*Capreolus capreolus*) і вилучення впливу браконьєрства та наукове вивчення екології рисі з

застосуванням методів радіотелеметрії та довготривалого стеження за пересуванням, вивченням в Україні нема коштів.

1. Буневич А. Н. Численность и стаиальное распределение крупных хищных млекопитающих Беловежской Пуши // Сохранение биологического разнообразия лесов Беловежской Пуши. Каменюки, 1996. С. 247–263.
2. Жила С. М. Рись (*Lynx lynx*) в Українському Поліссі // Поліському заповіднику — 30 років. Зб. наук. праць. Житомир, 1999. С. 93–100.
3. Козло П. Г. Рысь в Беларуси — биология, современное состояние и проблемы охраны // Охраняемые животные Беларуси. Минск, 1993. Вып. 3. С. 43–49.
4. Мигулін О. О. Звірі УРСР (матеріали до фауни). К.: Вид-во АН УРСР, 1938. 426 с.
5. Сержанін І. Н. Млекопитающие Белоруссии. Минск, 1961. С. 130–134.
6. Слудский А. А. Распространение и численность диких кошек в СССР // Промысловые млекопитающие Казахстана, Алма-Ата, 1973. С. 18–30.
7. Татаринов К. А. Фауна хребетних заходу України. Біологія, значення, охорона. Львів: Вища школа, 1973. 257 с.
8. Червона книга України. Тваринний світ / За ред. М. М. Щербака. К.: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1994. 464 с.
9. Jendrzewski W., Jendrzewska B., Smidt K., et al. Ekologia rysia (*Lynx lynx*) w Puszczy Białowieskiej // Wiadomosci ekologiczne. 1999. T. 45. Zt. 1. S. 117–125.

BOBCAT IN THE UKRAINIAN POLISSIA: POPULATION STATUS AND DISTRIBUTION

S. Zhyla

*Polissian natural reserve,
Selezivka, Ovruch distr.,
Zhytomyr province, 260025, Ukraine*

Review of all known data on distribution, ecology and quantity of bobcat in Polissia is presented. Dynamics of species range restoration in Polissia is considered. There are detailed data on state-of-the-art of bobcat populations at different Polissia regions, on the reproduction biology, territorial structure, hunting, populations' density, etc.

Key words: bobcat, distribution, feeding, reproduction, abundance, Polissia.

Стаття надійшла до редколегії 31.07.2002
Прийнята до друку 20.09.2002